

więc posłom na Sejm Czteroletni — o podjęcie starań celem restytucji zakonu jezuitów (s. 244-5). Podobnie negatywnie ustosunkowała się szlachta łączycka do projektu *Zbioru Praw* Andrzeja Zamoyskiego, choć знаła go tylko ze słyszenia, a jeszcze w 1790 r. wypowiadała się — godząc na elekcję *vivente rege* — za zasadą wolnej elekcji. Dopiero uchwalenie Konstytucji 3 Maja i towarzyszące temu okoliczności spowodowały zmianę nastrojów szlachty łączyckiej, wśród której Targowica — mimo stosowanych nacisków — nie znalazła wielu zwolenników.

Przedstawiając dzieje sejmiku łączyckiego J. Włodarczyk stale konfrontuje swoje ustalenia z wynikami badaczy innych sejmików wskazując analogie i różnice oraz próbując wyjaśnić ich przyczyny. Dzięki temu omawiana praca zyskuje szerszy walor. Synteza dziejów sejmiku polskiego, przed którą stoi nasza nauka jest nie do wykonania bez uprzednich prac ukazujących organizację i funkcjonowanie sejmików w wybranych — typowych lub wyróżniających się swymi odrębnościami — ziemiach. Recenzowana rozprawa stanowi wkład do historii sejmowania dawnej Rzeczypospolitej. Przynosi ona nowe ustalenia mające istotne znaczenie dla przyszłej syntezy. Wypada tylko wyrazić żal, że ta cenna praca została wydana w mikroskopijnym (żeby nie powiedzieć śmiesznym) nakładzie 160 egzemplarzy, co czyni ją faktycznie niemal niedostępną.

JULIUSZ BARDACH (Warszawa)

John Bellamy, *Crime and Public Order in England in the Later Middle Ages*, London—Toronto 1973, ss. 229.

Ostatnie lata przyniosły w wielu krajach — zwłaszcza we Francji — wzrost zainteresowań historią przestępczości¹. Za prekursora nowoczesnych, kryminologiczno-socjologicznych rozważań w tej mierze uznać należy R. Radbrucha², jednakże był on nade wszystko prawnikiem. Obecne zainteresowania wychodzą głównie z kręgów historyków życia społecznego, historyków zainteresowanych, jak np. Robert Mandrou³, nade wszystko mentalnością ludzi marginesu⁴. Stąd to w badaniach tego typu zagadnienia ściśle prawnicze są neglizowane a studia prowadzone na podstawie głównie akt sądowych pozostają dalekie od metod historycznoprawnych. Omawiana praca wydaje się stanowić przykład pośredni, ponieważ autor, choć historyk z wykształcenia, wykazuje dużą znajomość problematyki praw-

Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim, Warszawa—Wrocław 1973. M.in. w praktyce szkolnej Wielkiego Księstwa udaremniono oparcie programu na nauce języka polskiego. „W praktyce szkolnej — stwierdza autorka — dominowała łacina” (s. 70-71).

¹ Postawy metodologiczne i perspektywy por. F. Billacois, *Pour une enquête sur la criminalité dans la France d'Ancien Régime*, Annales Economies-Sociétés-Civilisations, Mars-Avril 1967. Por. także zbiór M. Langlois, Y. Lanhers, *Confessions et jugements de criminels au Parlement de Paris (1319-1350)*, Paris 1971 oraz najważniejszy zbiór prac A. Abbiatucci i inni: *Crimes et criminalité en France sous l'Ancien Régime 17e 18e siècles*, Paris 1972, Cahiers des Annales nr 33.

² Jego studia ukazały się w zbiorze pt. *Elegantiae Iuris Criminalis*, I wyd. Basel 1938. Por. także G. Radbruch, G. Gwinner, *Geschichte des Verbrechens. Versuch einer historischen Kryminologie*, Stuttgart 1951.

³ Por. m.in. R. Mandrou, *Magistrats et sorciers en France au XVIIe siècle*, Paris 1968.

⁴ W polskiej literaturze przedmiotu niezwykle ciekawe studium tej problematyki por. B. Geremek, *Ludzie marginesu w średniowiecznym Paryżu*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1971, tegoż, *Życie codzienne w Paryżu Franciszka Villona*, Warszawa 1972.

nej, której poświęcił już uprzednio jedną ze swych książek⁵. Z drugiej przecież strony cele pracy, jej konstrukcja i sposób ujęcia wiążą mocno omawianą pracę z ogólnym kierunkiem socjologii przestępczości rozważanej na materiale historycznym czy też czysto funkcjonalnie traktowanej historii wymiaru sprawiedliwości.

Badania angielskie nad dziejami przestępczości mają swoją szacowną tradycję w postaci klasycznego dzieła L. O. Pike *A History of Crime in England* (1873 - 1876). W sto lat później Bellamy podjął próbę nowoczesną i skonkretyzowaną w epoce (jego zdaniem szczególnie interesującą) schyłku czasów średnich, kiedy to wobec kryzysu dawniejszych struktur feudalnych, jak i pod wpływem przemian w życiu politycznym, anarchia życia publicznego i powszechny brak bezpieczeństwa zderzyły się z tendencją przeciwną: walką władzy królewskiej o zapewnienie ładu i porządku w kraju⁶, z tym, iż wzmocnienie tej władzy było zarazem celem samym w sobie jak i środkiem dla realizacji zadania narzucenia ładu i bezpieczeństwa. Rozdział I zatytułowany *Crime and Medieval Society* stanowi ogólne wprowadzenie w problematykę, wskazując na podstawowe przyczyny kryzysu wymiaru sprawiedliwości i walki o jego przewyższenie w XIV - XV w. Wojny domowe i prowadzone poza krajem, głód, epidemie, a nade wszystko anarchia władzy, bezkarność wielkich baronów otwierały drogę do bezkarnej działalności przestępczej. W rozdziale tym jak i następnym (*Misdeeds and Misdemeanors*) otrzymujemy bogaty obraz konkretnych sytuacji czerpanych głównie z dzieł kronikarzy⁷, jak i z akt królewskich i sądowych. W *Public Record Office* zachowały się bogate źródła ukazujące stan bezpieczeństwa kraju. Wydaje się, iż mimo zrozumiałych trudności powinien być autor podjąć próbę pewnych uogólnień, wykreślić może chociażby częściowe i ułamkowe statystyki. Przestępczość efektywnie można badać tylko kwantytatywnie i porównawczo, w przeciwnym razie pozostajemy w kręgu kazuśców, z których trudno dość wysnuć w pełni umotywowane wnioski. W obu tych rozdziałach poruszone są liczne ciekawe tematy, jak problem kluczowy bezpieczeństwa dróg a zarazem siła przestępczości miejskiej, jak rola konstrukcji przestępstwa zdrady w stosunku do króla i naruszenia pokoju dla umożliwienia szerokiej i energicznej oraz surowej akcji sądów królewskich, czy też jurysdykcji przestępstwa czarów⁸. Najczęściej problematyka prawa materialnego pojawia się jedynie marginesowo; nie otrzymujemy od autora ani obrazu pełnego, ani jasnego. Konkretnym studium przestępczości reprezentatywnej dla epoki jest rozdział III: *The Criminal Bands* (s. 69 - 88). Autor rozważył problem rekrutacji band przestępczych, które w dużej mierze powstawały pod patronatem zbójceckich rycerzy, których szefami byli ludzie z *gentry, knights, esquires*, a których rezerwuarem rekrutacyjnym byli ludzie postawieni poza prawem, byli żołnierze, włóczędzy, a także i mechanizm ich działania, stosunek społeczeństwa, metody walki z tym zjawiskiem. Legenda o sprawiedliwym Robin Hoodzie (s. 87 - 88) a prawdziwe zgoła nie romantyczne oblicze band okrutnych rzezimieszków zostały sobie przeciwstawione. Rozdział IV zobrazował metody i środki podjęte w XIV - XV w. celem zwalczania fali przestępczości. Niezwykle skomplikowany angielski system wymiaru

⁵ Por. J. Bellamy, *The Law of Treason in England in the Late Middle Ages*, Cambridge 1970. Obecnej książce torowały drogę takie nowsze badania jak R. B. Pugh, *Imprisonment in Medieval England*, Cambridge 1968, oraz N. D. Hurnarda, *The King's Pardon for Homicide before A. D. 1307*, Oxford 1969.

⁶ S. 1: *In the England of the later middle ages the preservation of public order was very often the biggest problem the king had to face.*

⁷ Autor w dużej mierze korzysta z opisów kronikarskich. Wiadomo, iż wielkie zbrodnie podobnie jak i kataklizmy przyrody oraz wydarzenia dynastyczne zawsze zaprzęgały uwagę kronikarzy. Wiarygodność ich informacji pozostaje w przypadku pierwszym wątpliwą.

⁸ S. 61 n. W kwestii tej trwała rywalizacja sądów królewskich i kościelnych. Wiek XV przyniósł ostatecznie zwycięstwo sądownictwa królewskiego.

sprawiedliwości nie ułatwiał tu sprawy podobnie jak i powszechna niemal korupcja lokalnych urzędników, bądź strach przed możliwymi naruszającymi prawo. Interesujące uwagi poświęcił m.in. Bellamy instytucji aresztu tymczasowego (s. 102 - 105), jak i walce władzy królewskiej z azyłem kościelnym (106 - 114). Rozdział V kontynuuje problematykę pt. *Accusation and Trial* (s. 121 - 161). jednakże nie otrzymaliśmy pełnego obrazu angielskiego procesu karnego tej epoki (np. problemy właściwości sądów zostały potraktowane marginesowo i nie dość precyzyjnie, podobnie problem postępowania dowodowego itd.) a jedynie swego rodzaju rozważania instrumentalne, co do roli jaką grał sąd i przepisy proceduralne w obliczu walki z narastającą przestępczością. Czy procedura angielska była dostosowana do sytuacji? Pytanie to wielokrotnie po dzień dzisiejszy wraca w rozważaniach. Stąd słusznie przypomniano w książce, iż to już John Fortescue w XIV w. bronił procesu angielskiego maksymą, iż lepiej dwudziestu winnych wypuścić, niż jednego niewinnego skazać. Autor w sumie przyjmuje, iż proces angielski tej epoki nie był dostatecznie skuteczny jednakże wytwarzająca się tradycja legalizmu, tradycja zdecydowanej ochrony praw oskarżonego miała swe ogromne znaczenie historyczne (s. 156 - 161). Rozdział VI przedstawia zaskakującą historyka prawa mieszaninę różnych problemów: *Prison, Punishment, and Pardon* (s. 162 - 198). Otrzymujemy więc rozważania nad więziennictwem epoki pomieszczone z refleksją o roli kary więzienia, ogólne rozważania zarówno o katalogu kar jak i o praktyce wymierzanych kar⁹. Te mocno pogmatwane rozważania zamykają informacje o prawie łaski i innych formach zniesienia orzeczonej bądź grożącej kary decyzją króla. Skrótowe uwagi końcowe zamykają pracę, która zasługuje na zainteresowanie, choć budzi wiele wątpliwości z pozycji historyka prawa. Niewątpliwie pragnienia autora szły zbyt daleko, skoro w stosunkowo zwięzłej pracy objął problematykę przestępczości, instytucjonalne jej zwalczanie, co pociągnęło za sobą poruszenie także i problemów prawa materialnego, jak i dziejów procesu angielskiego tej epoki.

STANISŁAW SALMONOWICZ (Poznań)

Franz-Ludwig K n e m e y e r, *Regierungs- und Verwaltungsreformen in Deutschland zu Beginn des 19. Jahrhunderts*, Köln—Berlin 1970, G. Grote, ss. 364.

Mogłoby się wydawać, że reformy ustroju dokonane w większości państw niemieckich w początku XIX wieku są już wystarczająco zbadane. Dużo wiadomo o reformach Steina i Hardenberga w Prusach, niewiele też mniej znane są np. bawarskie reformy hr. Maximiliana von Montgelas. A przecież nie podjęto dotąd rzetelnej próby całościowego ujęcia problematyki reform rządu i administracji w skali ogólnoniemieckiej. Prezentowana rozprawa, która przyniosła autorowi habilitację Uniwersytetu Ruhry w Bochum, stara się problematykę reform początku XIX w. traktować właśnie w odniesieniu do całych Niemiec.

Zasięgiem swoich badań F. L. Knemeyer objął bowiem wszystkie ziemie niemieckie, na których dokonały się, choćby na krótko, poważniejsze przeobrażenia rządu i administracji — a więc zarówno tereny przyłączone do Francji oraz państwa Napoleonidów (W. Ks. Berg, Królestwo Westfalii, w pewnym stopniu także W. Ks. Frankfurt), jak i Prusy, państwa południowniemieckie, Hesję i Nassau oraz państwa środkowych Niemiec, które weszły w skład Związku Reńskiego. Ponad 460 pozycji drukowanych źródeł i literatury — które znalazły się w zamieszczo-

⁹ Jest rzeczą ciekawą, iż generalnie w XIV - XV w. Anglia nie tylko nie wprowadza zdecydowanego zaostrzenia represji karnej przez stosowanie okrutnych kar kwalifikowanych, ale zanikają w tym okresie liczne okrutne kary cielesne, a kara powieszenia staje się niemal jedyną formą wymiaru kary śmierci.